

Forgách Ferenc

Emlékirat

Magyarország állapotáról
Ferdinánd, János, Miksa
királysága és II. János
erdélyi fejedelemsége alatt

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

A válogatás, szöveggondozás,
a szövegmagyarázatok összeállítása
és az utószó
KULCSÁR PÉTER
munkája

Fordította
BORZSÁK ISTVÁN

TARTALOM

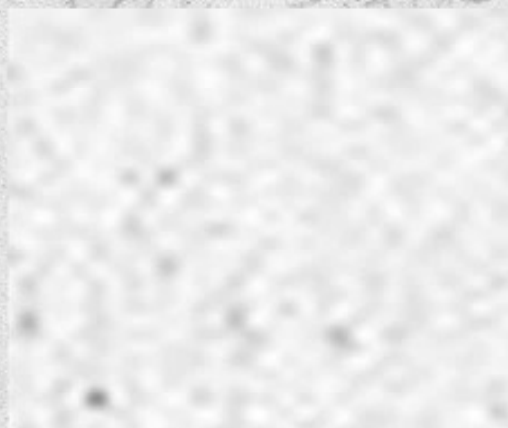
I	-	5
II	-	37
III	-	83
IV	-	111
V	-	132
VI	-	154
VII	-	144
VIII	-	147
IX	-	162
X	-	167
XI	-	169
XII	-	182
XIII	-	197
XIV	-	210
XV	-	228

XVI - 242

XVII - 304

XVIII - 335

XIX - 225

© Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982

Szerkeszti Varga Katalin

I. KÖNYV

Miután János az életet felcserélte a halállal, kiújult a polgárháború. Mert Ferdinánd nagy sebesen hadsereget szervezett, és vezéreivel Izabella királynét kisdéd fiával együtt ostrom alá fogatta Budán, a király halála miatt abban reménykedvén, hogy az egyelőre erőtlen országban nemcsak Budát szerezheti meg, hanem ha a királynét fiával egyetemben hatalma alá kényszeríti, a háborúnak is mindörökre véget vethet. De a királyné az ostromot — kiváló férfiak: György váradi püspök,* Török Bálint, Petrovics Péter és sok más katonaember segítségével — derekasan állotta. Végül hívására erős sereggel megérkezett Szulejmán is és a német hadat öldöklő ütközetben leverte; majd győztesen Budát megtartotta,** a királynét fiával együtt bánatlatlanul elbocsátotta, Magyarország többi részét és Erdélyt pedig János fiának engedte.

Ebben az időben tehát a királyné tartotta birtokában mind Erdélyt, mind Felső- és Alsó-Magyarországot Temesvárral és Lippával egyetemben, kelet felé egészen Belgrádig. Vagyis midőn Ferdinánd a háborút magára vonta és egyik veszteséget a másik után szenvedte, Erdély, valamint Felső- és Alsó-Magyarország állapota nem volt bánnivaló, mert a belső háborúk egy idő óta szünetel-

* Minden csillaggal jelzett rész jegyzetét lásd lap-számra utalva a kötet végi *Szövegmagyarázatok* között.

tek, és az ország mintegy a régi képét őrizte. Meg is maradt ez az állapot tíz esztendőn át, míg csak új ok nem adódott belső és külső háborúra egyszerre. Ferdinánd ugyanis, mivel a magáét megvédelmezni nem tudta, sőt folyton csak vesztett, és közben háborúra sohasem vállalkozott, békében egyik háborús okot a másikra halmozta, elhatározta, hogy megkörményekezi Györgyöt, eleinte csak titokban, majd követségekkel.

De mielőtt az események sorára térünk, kissé korábbról kell kezdenünk. János hatalma Budára és Magyarország egyéb részeire terjedt, kivéve a Noricummal határos területeket; majd midőn elköltözött, végakaratóban Györgyöt és Pétert nevezte meg gyámul. Györgyöt kevéssel azelőtt a váradi püspökséggel jutalmazta; Péter pedig, aki vérszerinti rokona is volt, mind előrehaladott kora, mind gyermektelensége miatt nem adott okot gyanakvásra. Amikor tehát megosztottak a területeken, György a két gazdag püspökséget — a váradi és a csanádi —, továbbá Felső-Magyarországnak Erdély határaitól a Tiszáig elterülő megyéit: Szatmárt, Zarándot, Bihart, Szolnokot és Békést birtokolta, Erdélyben pedig több erős várat; a városokat és főurakat pedig részben tékozló pénzszeréssel, részben tisztségekkel és méltóságokkal kötelezte le. A Tiszán túl, Felső-Magyarországon, Kassát és az ottani nagy uradalmakat Cecey Lénárd kormányozta. Petrovicsé volt Temesvár, Lippa és több más város, vár, a keleti birtokokkal, Lugos és Karánsebes a határmenti rácokkal egészen a Dunáig és Belgrádig, míg a királyné Gyulafejérvárat, Erdélynek ezt a szépséges és gazdag, ugyanakkor régi módra falakkal megerősített városát lakta. Mindezek a birtokok Buda elvesztése után is megmaradtak János király fiának hűségé-

ben, mégpedig oly szerencsével, hogy különbnek a régi királyok korában sem örvendezhettek. Férfiak, lovak, fegyver és kincs, a gazdag országban bőven volt minden, s nem hiányzott a virtus sem, mikor a királyságnak s nemzetségének neve és disze már reászállott.

Felső-Magyarországon viszont, valamint a Dunán innen s túl és Horvátországban János elhunytával elsőnek Buda veszett el a német seregekkel és a dunai birtokokkal, meg sok egyébbel: sőt azok az országrészek is, amelyek Ferdinándhoz pártoltak, nyomban Szuzejmán hatalmába jutottak, mind Jajca, Szlavónia és Horvátország, mind Esztergom, Székesfehérvár, Siklós és Valpó, megszámlálhatatlan sok vár és község, rengeteg birtok.

Amíg tehát a gyámok és a királyné közt egyetértés volt, erejük is volt: majd egyetlen embernek bűnös és telhetetlen nagyravágyásból fakadt hűtlensége magát is, az országot is a mélységbe taszította. De az események magvai a Szűz szülése utáni ezeröttszáznegyvenkilencedik évben vették el. Péter ugyanis, midőn látta, hogy az ország javait nem a köz, nem is a király hasznára fordítják, hanem egy ember hatalmának növelésére hurcolják, akkor, hogy halála esetén a kincsek — környezetének megbízhatatlansága miatt — szét ne szóródjanak, úgy akarta, hogy az ország javait és kincseit az őrzésükre választott előkeleőségek gyűjtsék s őrizzék meg a király felserdültéig. Ezt azonban György — amilyen kapzsi, nagyravágyó és gyanakvó volt — nemcsak megakadályozta, hanem még rosszra is magyarázta. Oly nagy hatalommal kormányozta ugyanis az országot, hogy a legfőbb fényhez s legfőbb méltóságához csak a királyi címe hiányzott. A királyné viszont, akinek az udvartartás szükségleteire is alig telt, György kapzsiságát és

hatalmát igen nehezen tűrte, és Lengyelországba akart volna távozni, ha az egymás között már nagyban gyűlölködő két gyám kéresei és ígéretei nem tartóztatják. Anyai szeretetében Bona királyné is követeket küldött, aki őket akkor összebékeltette, de ez az egyetértés nem sokáig tartott, mert ugyanazok az okok továbbra is megvoltak.

Ezért Péter és két alsó-magyarországi főúr, Patócsy Ferenc és Losonczi Antal, a királynétól Lippa átengedését kérte (Alsó-Magyarország e városát vékony fal övezi, benne erős vár); mert nem akarják tűrni, hogy a királyi udvar méltóságán bármi csorba essék. György a királynét ebbeli szándékában remény keltésével, kérleléssel, szükség esetén erőszakkal is fenyegetőzve, a gyűlölség féltésével visszatartotta, majd nem sokkal később azt is megtiltotta, hogy Péter társaságában Nagyszébenbe beengedjék, attól tartván, hogy ezt a megerősített és dúsgazdag várost — mintegy az ország ékkövét — hatalmába keríti. Ezt a királyné nagyon zokon vette és szívfacsarító fájdalomában könnyeit sem tudta türtőztetni, miközben mindenki csak ezt a szörnyű hálátlanságot és vakmerőséget hánytorgatta. Így hát kitört a harag és a gyűlölet.

Ezek után György, mivel látta, hogy az ország a királyné felé hajlik, s ugyanakkor az ifjúvá serdülő Jánostól is félt, bűnös csalárdságra adván a fejét új terveket forralt, úgyhogy egymást keresztezték a titkos levelek és üzenetek. Végül is Ferdinánd Salm Miklós grófot küldi hozzá katonai főmegbízottként. György szeptember nyolcadikán érkezett Báthori Andrásnak a tárgyalás színhelyéül kijelölt községébe, Bátorba,* válogatott lovas- és gyalogcsapatok kíséretében, amelyeket rendszeres zsolddal tartott testének őrizetére. Minden egyéb is a királyi ud-

var mintájára volt elrendezve: mert a királyi címen kívül királyi hatalmat fitogtatott. Megbízását Miklós ékes szavakkal adja elő. Mi a lényegét fogjuk ismertetni, hiszen a titkos beszélgetéseket senki sem hallhatta. Ha (György) Magyarországot átadja Ferdinándnak, akkor ő viszont kiszolgáltatja János egész apai vagyonát, amely a királyi gazdagsághoz képest igen tekintélyes volt; ugyanígy a királynénak mindkét fejedelem nagyságához mértén fényes hozományát; György számára pedig a váradi püspökséghez hozzá fogja csatolni Erdély kormányzóságát és ki fogja eszközölni a bíborosi kalapot a pápától. Erre a megállapodásra mindketten megesküdtek.

György azonban csak az alkalomra várt, hogy a királynét egyébbel áltassa. Az ezerötyszázötvenedik év elején, január elsejére országgyűlést hívatott össze Claudiopolisba (közönséges nevén Kolozsvárra), az asszonyházból való nemes leányok menyegzőjével egybekötve: egyelőre minden áldásosnak ígérkezett. Egy garas híján egy forintnyi adót szavaztak meg: mert túllépni a nemzeti szokás nem engedi. György az egybegyűlt sokaságot Csáky Mihály, a kancellária előljárója és Horváth Mihály halálára próbálta rávenni, mivel a királyné leghívebb embereinek és tanácsadóinak sejtette, s éppen ezért el akarta távolítani őket: midőn a vádak maguktól szertefoszlottak, az országgyűlés elállt megbüntetésüktől.

Február ötödikén Ferdinánd is országgyűlést tartott Pozsonyban. Ezen a már régtől fogva szokott dolgokat adta elő a maga igyekezetéről, fáradozásáról és költségeiről, majd hogy öt esztendőre fegyverszünetet kötött a török császárral, és hogy követe azt jelentette: a török császár részéről remény van a

békére. Mindezekért nagy dicsőítések közepette hálát adtak a fejedelemnek. Nemsokára kiszivárogtak a titkos tárgyalások, és ezért sokan a királynéhoz csatlakoztak. Egyszermind Péter is megírt mindent Szulejmánnak. Ugyanakkor II. Henrik francia király is feltárta a dolgokat Szulejmán előtt: V. Károly császárhoz küldött követei útján értesült a tervekről, és ezt nem hagyta szó nélkül. Szulejmán ugyanis mindazt, amiben Jánossal megállapodott volt, a fiára nézve is érvényesíteni akarta. Ez a megállapodás pedig úgy hangzott, hogy Szulejmán valamennyi magyarországi birtokát Jánosnak adja egészen Eszékig, János pedig nem adó, hanem ajándék fejében évenként 50 000 magyar forintot fizet; de egyre lesz gondja, hogy az ország árulás útján — amire korábban már történt kísérlet — a németekhez ne pártoljon, illetőleg az elpártoltakat visszanyerje. Ezzel a megállapodással egy időben úgy határozott, hogy II. János számára megszerzi Ferenc francia király leányát. Mindezt a mi szemünkben az hitelesítheti, hogy Budát, Bécset és Bécskereket visszaadta Jánosnak, fiának pedig a szigeti hadjárat során, midőn Zimonyban felkereste, aranykoronát készíttett*; Henrik pedig nővérét atyjuk halála után is nagy kísérettel kínálta feleségül: mindezt alább részletesen elmondjuk.

Amikor ezek kitudódtak, Szulejmán fölötébb méltatlankodott a dolgon, és Mamhut nevű követét — csausznak mondják — fenyegető üzenettel és levelekkel küldi sürgősen egyes személyekhez, a megyékhez, városokhoz és a főemberekhez; ezeket a nyomban egybehívott gyűléseken felolvassa és tartalmukat élőszóval is megerősíti: „Mindenkinek tudja, hogy Buda meghódítása után milyen kedvezésekben részesítette a királynét fiával

együtt; senki sem kételkedhetett abban, hogy Magyarországot és Erdélyt a királynéval és fiával egyetemben meg fogja védeni, és gondja lesz rájuk. Így maradtak bántatlanul és minden erőszaktól, jogtalanságtól mentesen, bár ő csak évi tízezer forintot kapott, azt is ajándék fejében, a gazdag ország dús kincseiből. Györgyöt adta melléjük és esküvel kötelezte, mert azt hitte, hogy az a szerzetességnek kijáró tisztelet birtokában, mint a királyi méltóság közelébe emelt idős ember, hitét, állhatatosságát és a vele tett jótétemények emlékét sohasem fogja levetkezni. Most viszont elárulta a királynét, [néhai] urának a fiát, természetrendelte urait, országát és őt magát. Elrendeli tehát, hogy mint szökevényt és árulót fegyveresen üldözzék, és akár elfogják, akár felkoncolják, álljanak rajta bosszút. Különben — ha parancsát figyelmen kívül hagyják — tűzzel-vassal maga fog bosszút állni.” A királynénak — mint leányának —, Jánosnak pedig mint fiának tudtul adatta atyai szeretetét és a vállalt gyámkodás fenntartását.

Péter máris sereget toborzott; Losonczy Antal és Patócsy Ferenc egy-egy lovascsapatot hozott magával. Gyulafejérvárott ütöttek tábort, majd Péter kardcsapás nélkül elfoglalja Alvincet, és innen a sereg egy részét a rác Cherepovit Miklós vezetésével Csanád megostromlására küldi, maga pedig a sereg másik részével Gyulafejérvárra tér vissza. Mindezekről azonban György is értesült hű segédei és kémei által. Úgy vélte, nem szabad késlekednie: az erdélyi Szászsebes és Meggyes városát elfoglalja, majd országgyűlés címen egybehíván, akiket tudott, Szulejmánhoz az ország nevében követeket küldött — üres szavakkal, megtévesztésül. Közben nagy pénzekkel elpartolásra csábítván a székelyek

főembereit, Vásárhely városába vonult, és miután elfogott néhány királynéparti személyt, a királyné iránti lángoló haragjában legyilkoltatta a nemes Mártonffi család két tagját: Andrást és Bálintot. Varkoch Tamás* váradi kapitánynak megparancsolja, hogy szervezzen Magyarországon sereget és siesen Csanád felmentésére. Csanádot Cherepovit Miklós nyolcezer ráccal elszántan ostromolta és a vidéket dúlta, midőn az oda érkező Varkoch Tamás megfutamítja. Sok katonája elesik, de azért Temesvárra a környező földekről roppant zsákmányt terel be.

Szulejmán, mikor minderről a királyné és Mamhut gyorsfutáraitól értesült, Ali csauszszal Jánosnak aranyos zászlót, neki magának és Péternek arannyal átszőtt ruhákat — szokásos ajándékokat — küldött; egyszer-smind visszaküldte György követeit is, akikről megemlékeztünk, hogy tetszése szerint határozzon róluk. Ali előadja megbízatását, hogy János szervezzen minél nagyobb sereget; vegyen át tőle megítélése szerint annyi katonát, amennyit akar; a két Oláhország előljárója és a budai basa már megkapta a rendelkezést. Szalánczi Jánost haladéktalanul a budai basához küldik, az oláhországi tartományokba követek indulnak levéllel.

György pedig a veszélyes helyzetben aggodva, kérleléssel, pénzszórással és félelemkeltéssel próbált körös-körül segítséget szerezni. Féktelen fosztogatás közepette járt mindenfelé, majd Gyulafejérvár előtt ütött tábor, hogy a királynét megfélemlítse. Ezt a módszert György azért alkalmazta, hogy a maga hatalmát növelje, a királynéét csökkentse; hogy a vesztegető láttára pártütésre mindig kész székeleyeket és a nemesség főembereit a maga pártjára vonja. Ezeket mindig nagy ajándékokkal és bőkezű juttatásokkal

kényeztette, úgy rontotta meg őket. Így hát a főket a maga híveivé tette és ugyanezeket mintegy országgyűlésre szólítgatta, amikor csak akarta. Követeket küldött hát a királynéhoz az ország lakosainak nevében, akik azt követelték: bocsássa ki [közéjük] Jánost, ők újból fel akarnak esküdni a nevére. Megértette a követelést a királyné, a maga valóságában, nem ahogy mondták, és mint a cselzővések értője, hasonló ravaszsággal kijátsozta őket. Ezután fegyverszünetet, majd békét kötnek azzal a feltétellel, hogy mindkét részről bocsássák szét a seregeket és térjenek vissza a királyné és fia hűségére, engedelmességére.

György hitványul, megalázkodva és térdre borulva, könnyeket ontva kegyelmet esdett ki magának; valóban, ha nem színlelés lett volna, a bűnbánat illetet volna szerzetesi fogadalmához. Erre a királyné csak annyit mondott, hogy ha már ennyire megfélemedezett János király jótéteményeiről, akkor bizonyonnyal a bűnököt megbosszuló istentől kellett volna félnie és az ő hűségére bízott fiára kellett volna tekintenie. Közben János és minden jelenlevő könnyezett, visszaemlékezvén az elmúltakra, egyszersmind a jövőtől félve.

Így egyelőre helyreállt az egyetértés. De Kászon* budai basa Lippán keresztül erőltetett menetben már átlépte Erdély határát, nagy seregével Tótváradra érkezett, és követi útján tárgyalt a királynéval: kiket kell a pártütők és kártevők közül megbüntetnie. Ugyanakkor azt jelentették, hogy a havaseli és a moldovai [vajda] is betörésre készül. Ez a sok hadihír nem is volt hiábavaló. György gyorsan parancsokat és követeket küldöz, a katonákat és seregeket zászló alá gyűjti. Így hamarosan 60 000 fegyveres gyü-

lekezett össze Szászsebes körül; a brassói hegyek megszállására Kemény Jánost, a közönséges néven Veres-kapunak mondott szorshoz Kendeffy Jánost küldték, mindkettejüket erős sereggel. Magyarországon Varkoch Tamás kapott parancsot sereg összeírására és a megyei segédcsapatok gyülekeztetésére.

Kászon eközben kétszáz lovast küldött előre Feru agával (ezek Déva várának külvárosában szálltak meg), majd újabb ötszázat. Midőn ezt Török János megtudta — dicsőségre és bosszúra szomjazó ifjú, aki eszében tartotta, hogy apja, Bálint, Budán esett fogságba és bizánci fogságban senyvedt el; Hunyad erős vára az övé volt, és sok híve Déva közelében —, elhatározta, hogy apja emlékének az ellenség véres öldöklésével mutat be mintegy halotti áldozatot. S mivel úgy vélte, hogy ilyenkor nincs helye a habozásnak, kipuhatolván előbb a városbíró és a polgárok hűségét, mindössze száztizenhárom lovassal és hatvanhét gyaloggal még éjjel útra kelvén, kora hajnalban parancsot adott a gyalogosoknak, hogy a sövénykerítéseken át törjenek be, ő maga pedig a lovasokkal leverette a kapu reteszeit (mert a község fal nélkül, erődítetlen volt), benyomult, és a részint még félálomban levőket, részint fegyver után kapkodókat megfutamította, a házakban lekasabolta, az úton szembejövőket leterítette. Ez az öldöklés annál nevezetesebb volt, mivel [Török emberei] az utakat és ösvényeket is megszállották, úgyhogy nem volt menekvés: az elszéledőket készen állók várták és levagdosták. Maga János is — lovon — Feru aga egyik gyalogos kísérelésével, miközben a katonák szanaszét harcoltak, veszedelmes párbajba bocsátkozott: végül is hosszas küzdelem után élete kockáztatásával győzött: ellenségét mindkét oldalán törrel döfte át. Feru

aga majdnem minden emberével együtt elesett. A győzelem és bosszú dúsabb volt, mint a zsákmány, mert annyi sok ellenség lekaszabolásával, miközben mindössze négy katonáját veszítette el, nyilván csak apja halálát akarta kiengesztelni. Mikor néhányan mégis visszaszállingóztak a táborba, és az ellenség erejéről, sokaságáról szólván — mint ahogy ilyen zűrzavarban megesik — az igazat tódításokkal tetézték, Kászon attól tartván, hogy bekerítik, hiszen a málhája is elakadt azon az úton, amelyen jöttek: dolgavégetlenül kényszerült Budára megtérni.

Ugyanezekben a napokban a havaselvi [vajda] Veres-kapun át török és oláh seregek élén benyomult az úgynevezett Hátszegbe.* Török János Vas Benedeket, néhány ottani falu és jószág előljáróját küldte ellenük, aki a környék valamennyi nemesét és parasztját fegyverbe szólítván feltartóztatta az ellenséget, amíg csak Kendeffy János erőltetett menetben oda nem érkezett. Négyezeröttszázan sorakoztak fel elől, oláhok és törökök vegyest. A mieink, elszántan és harcra készen, alig várták meg a dobok és harcikürtök megszólalását, máris megrohanták és első rohamukkal szétszórták, leterítették az ellenséget. Erre a második hadsornak is elment a bátorsága: szétfutottak, a moldovaiak a brasói hegyek ismerős erdein keresztül nagy sietséggel a Székelyföldre törtek be és pusztítva, minden bánkodás nélkül zsákmányoltak. Ezek történtek december elseje előtt.

Miután György kísérletének megghiúsultával béke lett, és az ellenséget vitézül kiűzték, alig köszöntött be a nyugalom, midőn ajtóablak újabb és huzamos belső-külső háborúságnak nyílt meg. Mert minden ezután következő bajnak ez volt az oka és kezdete, sőt, az volt magunkat és másokat úzó szakadatlan

végzetünk, hogy szeretet helyett a semmi károkozással, semmi félelemmel, semmi kéressel jóvá nem tehető gyűlölködésre, ellenség helyett elvakultan polgártársaink életére, tulajdon vérünkre pályázzunk a végpusztulásig. A következő év elején újból felvették hát Ferdinánd és György közt a tárgyalások fonalát, és küldöttként nemsokára megint Salm Miklós gróf és Báthori András ült össze megbeszélésre Györggyel Forgách Zsigmondnak Diószeg nevű birtokán, bár a fegyverszünet időtartama még nem járt le, melynek Szulejmánnal való megkötését Ferdinánd az előző évi pozsonyi országgyűlésen a nép helyeslése közepette azzal jelentette be a nyilvánosság előtt, hogy reménykedik a békében, és hogy a fegyverszünetbe beleértendő II. János is. A titkos tárgyalások kitudódásával a királyné Enyéd városába gyűlést hívott össze. György bűne miatt sok híve* elidegenedett tőle és a királynéhoz szegődött, s az ország a királyné pártján állott. Petrovics Péter Temesvárrott fegyveres hadat szervezett, György pedig a kormányzásról való lemondattással egyidejűleg azt a parancsot kapja, hogy maradjon Váradon. Mire aggodalmában — ha elvesztené a hatalmat, még különbtől tartva — tájékoztatja Ferdinándot a helyzetről és sürgős segítséget kér; ő maga Magyarországon toborzott csapatokkal behatol Erdélybe, sőt az országgyűlésre. Itt ő mutatkozik az országos béke megkísérlőjének, engedelmességet színlel, mire a királyné szerényen csak annyit felel, hogy mihelyt országos ügyről és a közjóról tárgyalnak, az uralkodó és alattvalói meg fogják találni egymást. Az országgyűlés elhúzódtával és a szócséplés miatti meghiúsultával a királyné Gyulafejérvárra távozott.

György a székelyeknek és a városoknak

számos követét pénzzel és roppant ígéretekkel a maga pártjára vonta. Mert a legelőkelőbbek és a legderekabbak kitartottak a királyné mellett. [György] Balassa Menyhártot,* Kendi Antalt, Csáki Mihályt és Kis Pétert,** a királyné tanácsosait mintegy visszavonás szításával gyanúsította és kivégzésüket tervezte. Hogy mégis ne Györgyöt üzzék el és sújtsák büntetéssel, a megállapodás szerint időben érkező segítség tette. Mert Ferdinánd, miután V. Károlytól kért vezért (mert a maga vezéreivel sohasem volt szerencséje, a magyarok pedig holmi vele született ősi gyűlölet folytán nem tetszettek neki, bármennyire tapasztaltak és megbízhatók voltak is), Giovanni Battista Castaldót kapta tőle. Ezt tette meg Ferdinánd főparancsnoknak és melléje rendelte Báthori Andrást, Nádasdi Tamást és Losonczy Istvánt, katonai ismeretek, tekintély és származás tekintetében csupa különb férfit, akik más vezérnél sem lettek volna hitványabbak, ha vitézségüket igénybe veszik. Mert bár Mátyás óta a fejedelmek tudatlansága és tehetetlensége miatt mindennemű fegyelem megromlott, és a külső nemzetek egyetértettek a diadalmas [magyar] név elpusztításában, mégsem oly természetlen Magyarország földje, hogy a hősi erények dicső példáit ne szülte volna.

Ferdinánd csapatai Castaldo vezérlete alatt a köznyelven Meszesnek nevezett úton*** már el is érkeztek Almás várához. György ekkor tért vissza, hogy Gyulafejérvárat megostromolja. Ennek hírére a királyné az egy mérföldnyire levő Szászsebes városába távozott és őrségül csak Horváth Ferencet hagyta hátra. Húsz napig tartott az ágyúkkal végrehajtott ostrom. Közben György folyvást küldözte leveleit és követeit a királynéhoz, hol ígéretet, hol tanácsokat osztogatott

(hogy gondot visel ő a királynéra és fiára), máskor meg fenyegetőzött. Így félelemkeltéssel, fenyegetéseivel és ígéreteivel elérte, hogy Gyulafejérvár megadja magát. Miután a várost a királyné rendelkezésére átadták, György az ott hagyott drága felszerelést visszaküldte, egyszersmind követei útján tárgyalást javasolt a királyné és fia érdekében, ha előzőleg kiszolgáltatják Ferdinándnak Ballassa Menyhártot, Kendi Antalt, Csáki Mihályt és Kis Pétert.* Ezek számára a királyné könnyűszerrel kegyelmet eszközölt ki Ferdinándnak az imént említett vezéreitől; a tárgyaláson [György] előadta, hogy mit végzett Ferdinánddal, mire az árulással legyőzött királyné egyelőre lemondott hatalmi helyzetéről.

Mikor a királyné a fiával együtt, György és Ferdinánd vezérei a megbeszéltnapon Felvincen összeültek, a királyné így szólt: „A koronát és a királyi jelvényeket, hogy üdvösségére válják Magyarországnak és népének, a magam kezéből átadom nektek, magyar főuraknak, hogy — ha így hasznosabbnak vélitek — használjátok a magatok boldogulására. Én beérem azzal a dicsőséggel is, hogy a koronát, annyi háború okát, férjem szolgájának és tengetettjének csalárdságától legyőzetvén, bár hosszú háború viseléséhez is volna reményem, erőm és közeli segélyforrásaim, a magam és fiam boldogulását a ti egyetértéseteknek és javatoknak alárendelvén — ha mindezt csak ez az egy akadályozta volna — vértől be nem szennyezve adtam át. Istent és az embereket hívom tanúul, és ez az én fő vigaszom ily nagy nyomorúságomban, hogy semmiféle bajotoknak vagy hátrányotoknak oka és forrása nem én voltam. De bizony beleborzad a lelkem abba, amit előre látok: hogy mennyi csapás, kár, megpróbálta-

tás vár rátok. Téged szólítalak, jóságos nagy isten, árvák védelmezője, bűnök bosszulója, hogy a szerződések, fegyvernyugvások, a százszor szent béke, az isteni s emberi jogok megszegőit örök büntetéssel sújtsad. Bízván bízom abban, hogy te, aki az igazakat soha el nem hagyod, fiammal együtt engem is megvédelmezel.”

Midőn mindezt gyorsfutárokkal jelentették Ferdinándnak, és a válasz is megérkezett, Kolozsvárra országgyűlést hívtak össze. Itt találkozott a királyné, György és a pártok vezetői, és az első napon ugyanezeket tárgyalják. A királyné ekkor ruházta át a hatalmat Ferdinándra. Másrészről a pártvezérek köszönetet mondván, a fejedelem kegyét ajánlották fel, ajándék gyanánt száznegyvenezer aranyat, és Sziléziában az oppelni hercegséget; egyszersmind ugyanott, az oltár előtt, rokonsági köteléket Johanna, a legkisebb leány számára: ezt a házasságot ünnepélyes esküvel Giovanni Battista Castaldo és Nádasdi Tamás, a királyné részéről pedig II. János és György pecsételte meg. Ezután rendelkezések mentek a városoknak, a várparancsnokoknak és Petrovics Péternek, akivel senki sem volt tisztában, mivel a jelek arra vallottak, hogy gazdag birtokait és erős várait, Temesvárt, Lippát, Becsét és Becskerekét, meg a többit nem fogja otthagyni. Mert olyan hatalommal és vagyonnal rendelkezett, hogy ha csak csekély támogatást kap is, a királynét és a királyságot még György és Castaldo akarata ellenére is meg tudta volna tartani. Ámde vagy vele született lomhaságában és beteges kapzsiságában, vagy szándékosan fitogtatott hűségében és állhatatosságában inkább követte a királynét a fiával együtt, és egyáltalán semmit sem tett. Szulejmhához azért mégis levelet küldetett, amelyben elő-

adta a történeteket: akarata ellenére cselekszi, hogy Temesvárról és Alsó-Magyarországról kivonul, csakis azért, hogy II. Jánosra, aki György mesterkedése folytán már a németek hatalmában van, halál és pusztulás ne szálljon. Erre Szulejmán úgy válaszolt, hogy felháborodását mutassa, mégis inti, hogy a gyermek gondját és gyámságát vállalja; minden egyéb, ami Erdélyre és Magyarországra tartozik, majd neki lesz gondja.

E nagy fontosságú ügy végrehajtását az is megkönnyítette, hogy György és Ferdinánd vezérei folyvást hitegették a királynét: Ferdinánd különös jóindulattal van irányában, olyannyira, hogy házasságkötésre is gondol — mert mindenféle mesterkedés fegyvereivel lődözték. Így rövidesen egész Erdély és Alsó-Magyarország Ferdinánd hatalmába került. Kassát és Felső-Magyarország vidékét — mert a királyné birtoka addig terjedt — odaérkezésére tartotta fent. Az Erdélyből távozó királyné elé járult a Tiszánál Petrovics Péter, Patócsy Ferenc és Balassa Menyhárt, majd nem sokkal később Cecey Lénárd kassai kapitány, válogatott lovas és gyalogos csapatokkal. Így érkeztek meg Kassára.

Szulejmán pedig, midőn Petrovicstól, a budai basától és a többi előljárótól megtudta, hogy mit végzett György és Ferdinánd, a fegyvernyugvási szerződést megszegvén Mehemet görögországi beglerbéget az európai részekről gyűjtött sereg élén hadjáratra indítja. Hatvanezer fegyveres gyűlt össze a Zimony és Péterváradja közti Zalánkeménél. A Dunán Péterváradjánál, a Tiszán pedig Tittel mellett hidon kelt át, nem messze a Tisza és a Duna egybeömlésétől. A mi hosszan húzódo határaink Kelet-Szerbiára, a Tisza és Duna találkozásához közel fekvő Becse és Becskereke, valamint kissé lejjebb Temesvár

a bolgárookra néztek; de megostromlásra elsőnek Becse, az a bástyákkal megerősített és helyőrséggel ellátott vár kínálkozott. Kapitányul Ferdinánd vezérei a minap Szentannai Tamást és Figedi Gábort* helyezték oda; a sok hatalmas ágyúból négy napon át két helyről ráirányított tűz úgy megrendítette, hogy megközelítésére és megostromlására nagy seregek számára is megnyílt az út. De a beglerbég úgy vélte, hogy csellel kell eljárnia, ezért Figedi Gábort ígéretekkel és esküvéssel (hogy bántatlanul el fogja bocsátani, ha feltételek nélkül találkoznak) tárgyalásra csábította. Az az ígéretből erőt merítvén a félelem s a veszedelmek ellen, a cselel-vagy nem látta előre, vagy ugyanúgy cselhez akart folyamodni: az ellenség pedig a tárgyalás alatt teljes seregével felvonul az ostromra, és bár a mieink mindhalálig küzdenek, véres veszteségek árán elfoglalja a várat.

Innen Becskereke alá vonultak.** A hasonló nevű tó közepén van egy sziget, azon épült a vár, amelyet másnap a katonák zendülése miatt el is foglaltak. Ezután, mikor a sereg gyors menetben haladt tovább, Csánád is megadja magát, és most már a többi vár vagy erőd sem tartott ki. Egyik helységet a másik után hagyták magára: Galádot, Aracsot, Besenyőt, Nagylakot, Fellakot, Egrest, Gyálát, Pálülését, Bodorlakot, Zádorlakát, Eperjest, Horogszeget, Csákot, Kissomlyót, Illadiát, miközben a megbízhatatlan rációk elsőnek álltak át az ellenséghez. Ugyanezekben a napokban Báthori András és Patócsy Ferenc Lippa városában összegyűjtötte a megyei segélycsapatokat; csatlakozott hozzájuk Váradról Sirotinius Károly, a magyar lovasok kapitánya. Ezek száz lovassal felderítésre küldték ki Egyeki Tamást, aki az éjjel-nappali fáradságtól és ébrenléttől kimerülvén

valamelyik faluban megszállt. A gondatlanul és őrség állítása nélkül itt időzőket Uluman bég ötszáz lovassal meglepte, úgyhogy Tamással csak heten menekültek meg. Ez a kaland félelmet keltett a megyei segélycsapatokban: megrettentek, hogy a beglerbég Várad felé indul, és így házukat, gyermekeiket, feleségüket ellenséges rajtaütés fenyegeti. Semmi módon sem lehetett őket visszatartani: szét is széledtek. Követte őket Báthori András, meg a többi is; csak Pethő János maradt hátra, csekély védőőrséggel. A város lakói azon siránkoztak, hogy a veszedelemben magukra hagyják őket; egyszersmind az őrség erejét kevesellve zendüléssel próbálkoztak, úgy fenyegették Pethő Jánost, hogy azonnal vonuljon el. Pethő ugyancsak meg volt ijedve, ezért úgy gondoskodott magáról, hogy torkolatig megtöltötte lőporral az ágyúkat és meggyújtatta a gyújtózsínórokat, aztán elhagyták helyüket. Nemsokára az ágyúk robbanásából — bár csak a két legnagyobb robbant szét — észrevehették, hogy a védősereg eltávozott. A polgárok erre elfoglalták az üres várat (ez látszott legüdvösebbnek az akkori válságos helyzetben), és követeket küldvén megadták a beglerbégnek magukat, a várost és a várat.

Báthori András és Perényi Gábor Tamáshidán, Varkoch Tamás Erdőhegyen, Patócsy Ferenc és Balassa Menyhárt Gyulán — nem is nagyon messze — táborozott. Közülük a Nagynak is nevezett Horváth Ferenc úgy gondolván, hogy Gyála várát titokban előkészített rohammal el lehetne foglalni, csapatokat kért. Kétszázan gyülekeztek össze vezérlete alatt és máris indulnak, hogy megpróbálkozzanak a háromszáz töröktől védett Gyálával, és a hajnali félhomályban a falakhoz támasztott létrákon gyorsan be is hatol-

nak a várba. Mivel a Mihalogli családból való Amhat bég csak előző nap ért oda, és törökjei az éjszakázástól és a részegségtől mély álomban heverték: így majdnem valahányan ott pusztultak.

De közben a beglerbégtől sem pártolt el a győzelem: Lipppa várában Uluman bég parancsnoksága alatt ötezer főnyi török őrseget hagyott, ő maga pedig Temesvár megostromlására indult. Ugyanezekben a napokban Dzsáfer bég, Nagylak parancsnoka, kétszáz lovassal a népes és gazdag Makó ellen indult, s ezt a várost — vele született kegyetlenségében vérré szomjazván — legyilkolásra és prédára szánta, de a maga erejében nem bízván, a szegedi bégtől várt segítséget. Mikor ez a terv titkolt jelekből, és az ellenség viselkedéséből kitudódott, nagy gyorsan követeket küldtek a szomszéd községekbe és falvakba, hogy segítséget kérjenek: sereglett is gyorsan a fegyveres fiatalság, a földekről pedig a hajdúknak nevezett katonák, csapatokba szervezve. Dzsáfer béggel a vászonlepedőkből sebtében varrott, már messziről csillogó fehér zászlók, melyeket a törökök szívesen használnak, elhitették, hogy a segítség közeledik. Ezért ő is igyekezett, hogy csatlakozzék hozzájuk, majd hogy a szerencsétlenek lemészárlására visszaforduljon. De alig vonultak ki a várból, ellenségbe ütköztek: rögtön az első összecsapás során megfutamodnak és a Maros folyóig hátrálnak, ott mind egy szálíg elesnek, vagy a hullámok közt lelik halálukat. Csak Dzsáfer bégnek és még négynek sikerült egéruat vennie egy halász segítségével, aki véletlenül útjukba akadván csónakjába vette a már-már halálra szántakat és pénzjutalom fejében a túlsó partra mentette őket.

De közben már javában folyt Temesvár

ostroma.* Október derekán történt, hogy a fényes és régi családból származó Losonczi István, ez a híres katona, a Petrovicstól csak ideiglenesen átadott várat — Ferdinánd döntéséig — a gondjaiba vette, majd midőn hamarosan ott érték a háború hullámai, két főrangú ifjú: Perényi Gábor és Báthori Miklós segítségével katonaságot toborzott, fegyvereket és ellátást gyűjtött. Castaldo a Saiavedrolla testvéreket — Bernaldo Aldanát és Alonso Perezet — adta melléjük, akik közül az egyik a spanyol csapat, a másik kétszáz magyar lovas kapitányként már néhány eszten-deje hozzászokott az itteni katonáskodáshoz, amióta hadat viseltek a fosztogatásaikkal általános zavart keltő Balassa Menyhárt és Bazsó Mátyás ellen, akiknek a fejére az egész ország egyetértésével vérdíj volt kitűzve. A beglerbég tehát, bár szoros gyűrűvel vette körül és ágyúkkal ostromolta a várost, mégsem tudta a falakon belül tartani ellenfelét: Losonczi mindennap ki-kitört és sok török pusztulásával, heves küzdelemmel zárta le a harcot, főleg a beglerbéget szólítgatván, készen a párviadalra, ha az ellenség meg merne vele vívni.

Közben Györgyöt, aki Castaldóval Erdély dolgát próbálta elrendezni, a hadiszerencse elpártolása rendkívüli módon aggasztotta. Gyanakvással szemlélte az ország keleti erősségeinek, várainak, városainak és adóinak elvesztését, nemkülönben Temesvár ostromát, de legjobban a magunk elégtelensége bántotta. Ott volt ugyan két spanyol zászlóalj, négy század német, egy-egy cseh és német lovasalakulat: csekélyke sereg, ha az ellenséget nézzük, és sehol semmi egyéb segítség, bár Ferdinándot folyvást a követek és posták zajgásával háborgatta. Itt egyrészt a kincstár szegénysége és habozása, másrésztől

a szükség nyomta rá mindenre a bélyegét — és mégis úgy gondolta, hogy szembeszáll a veszedelmekkel. Végül is úgy látta jónak, hogy a legközvetlenebb és a rendelkezésre állók közül a leghathatósabb módszerhez folyamodjék: végigjárta a városokat, és a legelőkelőbbeket — hol egyszerre, hol külön — kérve kérte, volt akit arannyal, ezüsttel halmozott el, még többet ígért, kéréseit ajándékokkal, ajándékait kéréssel vegyítette, míg végül az egész országot háborúra szította fel. A nemességet, a városi segélycsapatokat és külön-külön mindenkit a saját seregeivel katonai rendbe osztott be, ugyanakkor Varkoch Tamás váradi kapitánnyal összegyűjtette a megyei csapatokat, katonákat toboroztatott, Báthori Andrásnak pedig meghagyta, hogy a Ferdinánd zsoldján tartott lovas- és gyalogcsapatával is vonuljon fel. Ez ízületi bánalmaitól akadályoztatván, katonáit és a parancsnokságot Perényi Gábornak adta át, aki a maga költségén tartott egy külön lovascsapatot és egy gyalogos egységet.

György az országos katonaságot — számálhatatlan sokaságot — úgy hurcolta magával, hogy a seregtesteket csekély köz választotta el egymástól. Vele volt a válogatott ezeröttszáz gyalogosból álló testőrkülönítmény és egy öreg katonákból szervezett lovascsapat: ezeket, hogy őt őrizzék, háborúban-békében soha el nem engedte maga mellől. Castaldo pedig a már említett csapatokat vezette. Elsőnek Varkoch Tamás és Perényi érkezett Tótváradra kétezernyi gyalogossal és lovassal, majd egyre újabb csapatok, vezérek, ágyúk. Rögvest Lippa felé indultak, és a várat katonasággal vették körül. A jelek ugyanis arra vallottak, hogy a beglerbég felhagy Temesvár ostromlásával, és ezekkel az egyenlő erejű vagy még erősebb csapatokkal

nem bocsátkozik ütközetbe. Mert a legde-
rekabb vezérek és katonák, egész Magyaror-
szágról a legkülönb hírrel övezettek, az ese-
mények hírére — ki ilyen, ki olyan meggon-
dolással — kezdettől fogva odasereglettek.
Köztük volt Gyulaffy László, Magyar Bálint
és Forgách Simon. Miután a falakat a három-
napi ágyúzás elegendő helyen ledöntötte,
hogy ostromra lehessen indulni, október
24-én, délután két órakor elrendelik az álta-
lános ostromot.

Közben hét spanyol merész tette vállal-
kozott: harc közben a megnyitott fal romjai-
hoz nyomultak, ott azonban rögvést levágták
őket. Ennek a híre eljut a spanyolokhoz és a
németekhez, akik a város elfoglalásának di-
csőségét versengve próbálják egymás elől el-
ragadni. Nem is várták meg a kitűzött időt,
hanem a tátongó falnyílások alá küzdötték
magukat; ott heves ellenállás fogadta őket, és
a tapasztalt ellenség sűrű hadsorai között
egymás után dőltek ki. A magyarok a csata-
zaj hallatára jelentik Nádasdi Tamásnak a
mieink meghátrálását és pusztulását. Éppen
asztalnál ült, hogy harapjon valamit, és
azon nyomban jelenti Castaldónak és
Györgynek, hogy a spanyolokat és némete-
ket visszavetették, ő azonban a segítségükre
siet azokkal, akiket maga köré tud gyűjteni;
figyelmezteti őket, hogy kellő időben küld-
jenek segítséget és figyeljék a hátsó sorokat.
Felindulásában és dicsőségvágyában nem
túrta el az ellenség méltatlan tettét, és úgy
vélvén, hogy itt az ideje híre öregbítésének,
sietett, hogy bosszút álljon. A lovakat, ahogy
voltak, elbocsátván, embereivel együtt tört
előre. Utánaeredt Forgách Simon is, lova-
sainak élén, majd egyszerre minden elszánt
és dicsőségre áhító magyar, s megfordítván

a hadiszerencsét, már meg is hátrált az ellenség.

György, Castaldo és a többi vezér a váratlan kavarodásra és harci lármára ebédje mellől — mert éppen ebéd ideje volt — sietve fegyvert ragad, s egyszersmind az egész sereg teljes erővel nekilát a harcnak. Mert egy részük tartalékban volt; mások az odahurcolt létrákon igyekeztek fel a falakra; a bástyákon, omladékokon, mindenütt harc dúlt; a rettenetes ágyúdörgés, a vihar módjára lőporfellegbe burkolt ég és föld, amint minden a csillogó fegyverek zajától visszhangzott, a győzőknek és legyőzötteknek lármája és jajgatása: minden a véres csata ritka és csodálatos képét mutatta. Az első sorokban Forgách Simon minden szembeszállót leterít, szorongat, ott küzd a tömött ellenséges hadsorok között, míg tizenegy sebtől vérezve össze nem rogy; az ellenség végül is alulmarad és a várba kényszerül: ott új öldöklés támad, mert a mieink a híd és a kapu szorosában összezsúfolódott és már megvert ellenségnek a hátát kaszabolták, vagy a hídról lezuhantakat vagdosták. A menekülés során a hátsó kapun kitörő hétszáz lovas beleütközött a Török János parancsnoksága alá rendelt tartalékba: ezeket ugyanoly gyorsan megfutamtották és szétszórva a Marosnak szorították, majd Báthori András véletlen közbeavatkozásával nagy öldöklés közepette még egyszer visszaűzték és egy szálíg levágták őket. Török János, miközben merészen belemelegedett és egy török főemberrel összezapott, makacs viadalban lova hét sebet is kapott (öt magát páncél borította), sőt még tömör vasból készült kengyele is kettéhasadt, de ellenségét életének kockáztatásával végül is leterítette. A várost prédára bocsátották.

Forgách Simont vérbe fagyva találták meg

az ellenséges hullák között; sisakja leesett, aranyozott kardja ott hevert mellette. Az ellenséget levágták vagy megfutamították, úgyhogy zsákmányolásra nem volt alkalma. Tizenegy sebtől borítva vitték vissza a sátrába, ahol az orvosok gondoskodása folytán később erőre kapott, épp csak a homlokán és a jobb szeme fölött húzódó seb hagyott rajta nyomot.

A beglerbég a város elfoglalásának, valamint seregünk számbeli és erőbeli fölényének szomorú hírére, egyszersmind attól tartván, hogy a késő őszt egyszerre csak télbe és téli esőzésbe csap át, az ostrom megkezdése után tizenkét nappal elvonult Temesvár alól. Három napon át Losonczy állandóan a nyomában maradt, és mintegy csúfot űzött győzelméből, miközben hol az utóvédre, hol az elkalandozókra csapott le. Mikor az út elkanyarodott Fellak vára felé, és Kaidaz aga, az őrség parancsnoka, az elől haladó lovasokra rontott, a hátulsók visszaűzik, majd a megfutamodó ellenség sorai között betörnek a várba és az egész őrséget — köztük Kaidaz agát — foglyul ejtik, vagy levágják. Uluman bégnek ezerötszáz — többnyire sebesült — emberével sikerült a fellegrvárba jutnia. Tüstént ellene fordították az ágyúkat, ő pedig belülről árkokat ásatott és sáncot emelt. Legjobban mégis az éhség szorongatta. Ezért megüzeni, hogy feladja a várat, ha embereivel bántatlanul elengedik. Erre Castaldo a kegyes fejedelem döntése szerint azt válaszolja, hogy adja meg magát és a várat. Mivel ebből a válaszból megértette, hogy valamennyiükre fogság várna, Györgyhöz folyamodott nyíltan kérésével és befolyásának fitogtatásával, titokban pedig ígéretekkel áltatta: ha őt magát és annyi katonáját épségben elbocsátja, jótéteményéért oly nagy hála

számíthat Szulejmánnál, hogy [a szultán] biztosan meg fogja tartani Erdély kormányzásában és korábbi tekintélyében, sőt ez volna a legjobb alkalom újabb jótétemények és kegyek szerzésére.

Mindez kétségtelenül nagy mértékben hatott Györgyre: fontolgotván magában, hogy mekkora Ferdinánd ereje és viszont mekkora Szulejmán hatalma, egyre csak a jövőbeli súlyos következményektől rettegett, és a közmondás szerint későn kapván észbe, ostoba megbánással a tett után kezdett gondolkozni. Az ellenségnek a haditanács — György javaslatára — mégis huszonkét napi fegyvernyugvást engedélyezett. E közben azokat hű küldöttei útján élelemmel segítette, a vezérek előtt pedig azt hajtogatta, hogy sokkal üdvösebb lesz, ha a várat megadás útján veszik át; mert abból, hogy ennyi ellenséget véres áldozatok árán kényszerítenek megadásra, vagy győznek le, nem sok haszon származik; sőt a folytonos hadakozás során ugyanez akármikor a mieinkkel is megeshetik, és a kegyességnek ez a nem helyteleníthető példája biztosan nem fog ártani, sőt még az ellenség szemében is számítani fog. Nem tagadja, hogy Uluman bég annak idején magán-személyként hálára kötelezte, ha nem inkább közérdekből kellene tekintettel lennie az ellenségre; és az sem befolyásolja, hogy Szulejmán üdvös tanácsaival segítségére volt, midőn Budáról a királynéval és fiával távoznia kellett. Így sikerült meggyőznie a vezéreket, mert volt tekintélye és hatalma is, amivel nem tudtak szembeszegülni. Midőn tehát a megállapodás szerint sor került a vár átadására, György szekereket adott nekik, megrakva fegyverekkel, puskákkal, golyókkal, lándzsával, más szekereket pedig élelemmel ra-

katott meg, és kétszáz — jobbára rác — kíséret is adott melléjük.

Uluman bég ugyanazon a napon, amikor elvonult, ajándékuul Györgynek négy nemes paripát, egy díszhintót, tört, kendőt, egy lámpást és két aranyozott gyertyatartót küldött. Ez vonta Györgyre a gyanút, ezt toldották meg az emberek: hogy Uluman által levelet küldött Szulejmánnak, amelyben magát és az országot a kegyeibe ajánlotta és azt bizonygatta, hogy Jánost korábbi állapotába fogja visszasegíteni. Ehhez járult hatalma, amelytől fölöttébb tartottak, és amely még azok szemében is gyűlöletes volt, akik hasznot húztak belőle.

Ezerháromszáz török vonult ki Uluman béggel. Egy mérföldnyire letelepedtek, hogy megpihenjenek és előszedjék fegyvereiket, gondolván a határvidéken rájuk leselkedő veszedelmekkel, amelyeknek félelmes voltát — óvatos barbárok lévén — előre látták. Miután éjszaka végre nagy utat tettek meg, Temesvárról Dombay Mihály és Kosár Benedek, Fellakról Vitéz Gergely és Bosnyák Ambrus szállt velük szembe a varjasi mezőkön. Uluman bég ezektől — több emberének elvesztése árán — mégis vitézül meg tudta védelmezni magát, de akkor meg Balassa Menyhártba és Horváth Ferencbe ütközött, akik az éjszaka csendjében észrevétlen vonultak ki a táborból. Mert ez a Balassa volt az egyetlen halandó, aki nemzetségének valamilyen végzete folytán sem parancsnak, sem fejedelemnek, sem vallásnak nem engedelmeskedett soha. Miután csatába keveredtek és sok emberüket elvesztették, Balassa jobb lábán puskagolyó hatolt át; Horváth Ferenc pajzsát is átszúrták: ebben a veszélyes helyzetben tovább engedték az ellenséget. A szegedi Tót Mihály, meg Nagy Ambrus, honfi-

társai bátor csapatával csak későn érkezett segítségükre. Uluman bég, miután az éhezés következtében és a csatákban majdnem minden katonáját elvesztette, alig háromszázad magával ért el nagy nehezen Belgrádba.

György közben Lippát újból megerősítette, és Bernaldo Aldanát hagyta ott őrségül spanyol csapatával, ágyúkkal és élelmiszerrel ellátván. De György ellen mindenfelől oly nagy felháborodás támadt, hogy a vezérek megállapodtak: elteszik láb alól. Tervüket Ferdinánd elé terjesztették, aki Mercadót, a spanyol sólymászt, régi hű emberét küldte gyors parancsával. Nem akarták hát tovább halogatni a dolgot, hanem futárokkal keresték az időt és módot. Balassa Menyhárt szeretne volna, ha a merész vállalkozással őt bíznák meg: végrehajtását a város hídján javasolta, hogy a várost mindjárt el is foglalják. Ő volt az, akit [György], mikor számkivette és Ferdinándtól minden vagyonából kiforgatva tengődött, nemcsak befogadott, hanem a vagyon és méltóság minden lehető díszével is felruházott. Tervét, mivel veszélyesnek látszott, hiszen [György] sokkal erősebb csapatokra támaszkodott, megfelelőbb alkalomra halasztották. Úgy gondolták, hogy ha a sereg útközben szétszéled, majd valami magányos helyen végezhetnek vele. Voltak hű emberei között, akik figyelmeztették: ezekkel szemben V. Károly császárnak, Ferdinándnak és a pápának a leveleire és ígéreteire hivatkozott és azt fejtegette, hogy maguknak ártanak, hisz a török dolgokat még nem ismerik: „Csak egyszer tárgyalhatnék Ferdinánddal — mondogatta. — Néhány hitvány szolga feje itt nem sokat számít; van ilyen Szulejmánnak ezer meg ezer. Én Budára és Magyarországra vetem tekintetemet, annak visszaszerzését tervezem és számítgatom.”

Menet közben Castaldóval folyton egy kocsin utazott. Elhatározták, hogy meggyilkolják, de mivel állandóan főemberekkel volt körülvéve, úgy döntöttek, hogy majd egyedül végeznek vele. Mivel pedig György a rendeket útközben országgyűlésre hívatta össze január elsejére, Castaldo még ezelőtt akart valami alkalmat teremteni a végrehajtásra. Már meg is érkeztek György alvinci várába. A jobb helyiségeket Castaldo vendéglátására rendelte, ő a közeli szobákat választotta; mert a minden módon kitüntetett [Castaldót] külsőségeiben mintegy maga fölött levőnek tisztelte, míg magának a hatalmat tartotta fent. Javában állott a lakoma, és minden a vígság jeleit mutatta, miközben Truppay Gergely — nemes származású, hajdan jó katona, de fejsebe és a sérülés folytán megzavarodott agya miatt bohókás ember, a budai és egyéb vállalkozásokban bajtárs, akit mindenki nagyon szeretett és György is kedvelt: testvéreinek szólította —, szokatlanul elérzékenyülven és sajnálkozván, merészen biztatta: „Óvakodjál, testvér, ezektől a szakállás olaszoktól, akik beléd akarják mártani a gyilkukat!” Lehet, hogy csak úgy magától jövendölt, lehet, hogy valaki figyelmeztette. [György] keményen ráförmedt és börtönbe vitette. És az történt, hogy harmadnapra a jövendölés után meggyilkolták.* Midőn György néhány nappal előbb hírül vette, jön III. Gyula pápa követe, hozza a vörös süveget, a bíbornoki méltóság jelvényeit, és a következő napon fogadta is volna: december 17-én a sereg és a testőrség elébement, ugyanígy egy lovaskülönítmény, barátai és hívei mind és az udvari népség; ő maga megszokott segédeivel hamarosan indult volna utánuk. Castaldo azt a parancsot adta csapatainak, hogy álljanak készenlétben, de ren-

delkezése nélkül ne mozduljanak. Megállapodás szerint az Alvincen töltendő napokban közös követet küldenek, illetőleg levelet írnak Ferdinándhoz; ennek megszerkesztését Castaldo szándékosan húzta-halasztotta, hát-ha közben kellő alkalom nyílnék. Tehát Marco Antonio nevű titkárát valamivel előbb küldi be hozzá, hogy adja át neki elolvasásra a levelet, majd olvasás közben szúrja le; ő majd a többiekkel együtt idejében ott terem. Marco Antonio az utasítást a parancs szerint végre is hajtja; azon nyomban beront ő is Sforzia Pallavicinivel és Mercadóval, és Györgyöt két puskagolyóval és hatvanöt szúrással leterítik. Amikor Marco Antonio belépett hozzá, ágyában a hajnali imát mondotta; az első döfésre megragadván, így szólt: „Mit művelsz?” Majd mikor a többi is rásújtott, többször ezt ismételte: „Mi rosszat tettem?” Vas Ferenc nemesifjút, aki urának segítségére akart sietni, hét döféssel szúrták át; egyszer mind a már előbb felvonultatott katonasággal elfoglalták a várat, széthurcolván és felprédálván, amit csak találtak. Mercado, hogy valami neves tettet hajtson végre és férfias bátorságát valamely jellel bizonyítsa — vagy eleve parancsa volt rá —, letépett jobb fülét váltott lovakkal vitte el Ferdinándnak, és akkor adta át neki, mikor a király épp az ünnepi esti misét hallgatta.

A vezérek és a katonák a váratlan eseménytől egészen megzavarodva, nem tudták, mitévők legyenek. Bánk Pál, a csapatok parancsnoka, Szamosújvárra vezette seregét, hogy ott tájékozódjék a tennivalókról. Itt azt kérte Csáki Pál kapitánytól, hogy vegye maga mellé társnak, és közös megfontolással cselekedjék, amit jónak és tisztességesnek találnak. Ezt a várat György fáradságos munkával és nagy költséggel építtette az alapjaitól

kezdve; falakkal, bástyákkal, mindennel, amire csak művészet és szorgos igyekezet képes, semmi költséget sem kimélvén, úgy megerősítette, mintha Erdély és Magyarország fékentartására szánta volna. Kincseinek nagy részét ide hordatta, és Csáki Pált állította az élére, akit csak származásának előkelősége ajánlott. Csáki nem akarta befogadni Bánk Pált, aki ezért fel is hagyott a reménnyel és fegyvereit lerakván, katonáit is elbocsátván hazament.

Castaldo a merénylet után Nagyszeben városába vette be magát, hogy az esetleg rázúduló fenyegetést ott várja meg. De midőn látta, hogy fegyveres támadástól nem kell tartania, rögvest arra gondolt, hogy kaparinthatná meg György várait, birtokait és kincseit. Csáki Pál, miután a veretlen ezüst és arany egy részének felajánlásával minden esetre bebiztosította magát, a várat a kincsekkel egyetemben átadta. Volt ott rengeteg hordónyi ezüst- és aranypénz, veretlen még sokkal több. Példája nyomán Várad, ahol a legtöbb arany, ezüst és minden egyéb volt felhalmozva, majd a többi is mind megadta magát. György, hogy halála még gyalázatosabb legyen, hetven napig temetetlenül hevert egy deszkakoporsóban, a vársáncra kitéve, csúfságból akkor a temetésnek minden tisztességétől megfosztatván. Ez lett a vége a semmiképpen sem megvetendő, békében és háborúban híres férfinak, és aki Erdély s Magyarország megtartásának dicsőségét érdemelte volna, ha végül túlságos hatalomvágya és kapzsisága árulásba nem sodorja, és így annyi jó tettét egyetlen bűnével be nem szennyezi. Lippa visszaszerzésének dicsősége, Temesvár megtartásának és az egész hadjáratnak a híre is őt illette, annál inkább, mert mindenki tudta: Ferdinánd ve-

zérei közül senki más nem szerzett vissza a töröktől ennyire megerősített, ekkora sereggel védett várat; senki szerencsésebben vagy körültekintőbben nem járt el; és ez a példa ugyanilyen hírben maradt a későbbiek között is.

Fentebb elmondottuk, mi tette gyanússá. Mert egyetlen súlyosabb szavát vagy tettét sem jegyezték fel. Talán csak egyszer nyilatkozott szabadabban, mivel a németek erejét egészen másképp ítélte meg, mint amilyenek tapasztalhatta. De mélységesen titkolt gondolataiban nagy tervekkel kezdett foglalkozni: ezért fitogtatta szelídségét, előrelátását és hatalmát Szulejmán előtt. Valójában mindig Budára gondolt, éjjel-nappal azon tanakodott, miképp foglalhatná vissza; ezért volt az, hogy a keresztények erejét, egyetértését és hatalmát akárhányszor csodálatos ügyességgel próbálta elhíttetni Szulejmánnal, mert szerette volna Szulejmán erejét a világnak bármely más tája ellen fordítani, csak Magyarország ellen nem. Midőn állandó gyűlölködésbe keveredett a királynéval és Petroviccsal, és a királyi sarj nevelése végképp nem tetszett neki,* mert attól félt, hogy helytelen neveléséből semmi jó sem származhatik az országra: Jánosnak még törvényes házassága előtt született fattyú fiát melengette és a jelek szerint Szulejmán jóváhagyásával arra örökítette volna át a királyságot. Ezeket a titkos terveit később az idő fedezte föl. Bizonyos, hogy méltán rettegett ereje és hatalma ártott neki. Mert tudván tudták, hogy János király fiát mindenki akarata ellenére zavarta el a királyságból; tudták, hogy csak reá lett volna szükség, hogy az óhajtott békét élvezhessék; tudták, mire lett volna képes György, ha az őt szólító haza kéréseire akár vezérként, akár segítőként hallgatott

volna. Annyi bizonyos, hogy az elkövetkező megpróbáltatásokban, amelyeket nemsokára elszenvedtünk, mindenki az ő bölcsességét és segítségét hiányolta.

A lippai vállalkozáshoz Castaldónak Ferdinánd levelére 20 000 aranyat adott kölcsön. V. Károly és III. Gyula pápa*, fontos írásokat juttatott el hozzá: ezekben roppant ígéretekkel kecsegtették és hitükre kezességet vállaltak Ferdinándért, hogy tiszteletben fogja tartani a feltételeket és minden ígéretét. Ezeket Castaldo abban a szekrényben találta meg, amelyet György mindig magával hordozott (ugyanebben 20 000 aranyat is); de az iratok megtalálásának annyira megörült, hogy kijelentette: ha nem bukkant volna rájuk, Ferdinándot kötné a hite; most viszont, hogy előkerültek, mentesült kötelezettségeitől. Gyula pápa, aki Györgyöt bíborossá nevezte ki, a szörnyű merénylettől haragra gerjedve Ferdinándot bírói széke elé akarta idézni: felszentelt papot, püspököt és bíborost halálbüntetéssel sújtani bűn volt; ismételen kifogásolta, hogy meghallgatása nélkül és a ház falain belül ítélték el; országszerte nagyarányú és ünnepélyes vizsgálatokat rendelt el, de a halál megakadályozta abban, hogy rendelkezését végre is hajtsa.

György haláláról Izabella és II. János Kásán szerzett tudomást. A hírnek ők maguk egyáltalán nem örültek, annál inkább az udvarbeliek, akikhez Ferdinánd közben Rákóczi Györgyöt és Verner Györgyöt** küldte követként a szerződés megerősítése végett. Nem sokkal később Kassa városát és itteni birtokaikat Ferdinándnak hagyván, az oppelni hercegségbe távoztak. De az erdélyi főemberek a királynét még kassai időzése során — már György meggyilkolása után! — levelekkel és követekkel próbálták visszahívni fiá-

val együtt. Maga Cecey Lénárd és az alsómagyarországi főnemesség is minden erejével azon volt, hogy visszatartsa. De a királyné két titkos tanácsosa, a lengyel Loboczki és a piemonti Blandrata — Ferdinánd ígéreteitől megvesztegetve — távozásra bírta úrnőjét. Kíséretében a főemberek közül Petrovics Péter és Csáki Mihály maradt meg. Cecey Lénárd, aki szintén vele ment volna, közvetlenül indulás előtt (inkább lelki betegségében, semmint egyéb nyilvánvaló ok miatt) önkézéssel vetett véget életének ötvenedik évében, miután a királyné több napon át hiába remélte, hogy lemond szörnyű tervéről. Erre semmi komolyabb betegség sem szolgálhatott okul, hiszen mindvégig jó egészségnek örvendett. A fájdalom közös voltát minden rendűrangú ember, férfiak és nők, fiatalok és vénnek, de még a távolabb élők összesereglése is bizonyította. Lascanust, Ferdinánd spanyol vezérét, seregével együtt megfutamította és őt magát levágta; tizenöt éven át viselt kassai kapitánysága alatt egyetlen éjszakát sem töltött a városon kívül.

II. KÖNYV

Kezdődik az az esztendő, melyet veszteségeink örök időkre emlékezetessé tettek: a szűz szülése utáni ezerötyszázötvenkettedik. Az év elején Ferdinánd február 22-re Pozsonyba országgyűlést hívott össze. Itt Erdély és Magyarország egyesítéséről nagy szavakat szólván — hiszen nagy részét és főleg az ország támaszait azon nyomban el is veszítette, és ugyanakkor megbízható követektől és felderítőktől Szulejmánnak Magyarország elleni gyors felvonulásáról is értesült — bejelentette, hogy a közeledő ellenséggel ő ma-